

Kovács katáng Ferenc

Az álmok itatóhelye

Idillország kéklő ege, Huszadik századi dán költők antológiája. Válogatta, fordította és utószóval ellátta: Sulyok Vince. Széphalom Könyvműhely, 2002. 250 oldal.

Talán meglepődnek, ha elmesélem, hogy a távoli Norvégia fővárosában, nyár kellős közepén, nem is csak a meglehetősen zord, esős, hűvös időjárás okán, hanem kedvtelésből, skandináv vonatkozású könyvhalmoz közepén trónolok kényelmes fotelom baráti ölelésében, térdemen könnyű Mac számítógéppel, abban mindenféle jegyzeteimmel, s kapcsolatban a világhálóval. Remélem nem időrablás, ha felsorolom a hozzám eljutott, a Széphalom Könyvműhely kiadásában megjelent kötetek címét: Haraldsdóttir, Ingibjörg: Reykjavíki eső; Tranströmer, Tomas: 117 vers; Sulyok Vince: Idillország kéklő ege (Huszadik századi dán költők antológiája); Lindgren, Torgny: Az ötujjú krumpli; Jávorszky Béla: A kettéfűrészelt csónakok földjén (Jegyzetlapok a Baltikumról); Tunström, Göran: A pusztai levél; Holm, R. Peter: Ellenfényben; Tranströmer, Tomas: Az emlékek látnak. Közel két éves tartozást törlesztek magamnak azzal, hogy most egyszerre számba veszem, olvasgatom, jegyzetelgetem ezeket a műveket. Némelyikhez beszereztem az eredeti, a fordítás alapjául szolgáló kötetet is, amit csak akkor veszek kézbe, ha a magyarra fordított szövegeket már befogadtam, hangulatukba beleéltem magam. S ezután sem a fordítók szöveghűségére, a fordítások pontosságára leszek kíváncsi, hanem a magam hangulatát szeretném mérlegre tenni, méricskéltni – a két nyelvi változat olvastán.

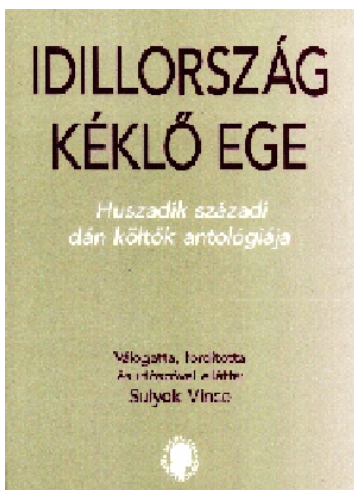
A legfrissebb kötettel, a dán antológiával kezdem a sort. Ismertetésem egyszerűsödne, a munka könnyebbit végét fognám meg, ha csak az előttem fekvő könyv adataira s verseire hagyatkoznék. De nem tisztességes letagadnom, hogy olvasok dánul és Sulyok Vincéhez is közeli ismeretség fűz. Mindkét dolog alaposan befolyásol a recenzió írása közben, hiszen óhatatlanul fölmerülnek korábbi dán olvasmányélményeim, a jelen kötetben is szereplő költemények emléke s nem utolsó sorban a Sulyok Vincével folytatott szakmai beszélgetések.

Az antológia 16 költője közül már csak hét él és alkot. A legidősebb, Paul La Cour, 1956-ban bekövetkezett halálakor Pia Tafdrud még csak négy éves, s közöttük pontosan 50 év a korkülönbség.

A szerzők sorában csak három nő szerepel, de tüstént meg kell jegyeznem, hogy ez az arány az utóbbi évtizedekben drasztikusan megváltozott. A skandináv országokra nagyon is jellemzően a nők száma ugrásszerűen megnőtt a különböző művészeti ágakban (de a közéletben, vezetői pozíciókban is).

Benny Andersen (1929)

Az a költő, aki modernisztikus kísérletei ellenére is sikert aratott olvasói körében. 5-10 ezres példányszámban látnak napvilágot verseskötetei. A kérdéssort – honnan, az élet mely bugyrából merít, hogyan formálódik, alakul, közvetít s közvetítődik a vers, milyen változásokon megy át a tartalom, mi a kapcsolat vers, vagyis a költői én, és az olvasó között – lépésről lépésre elemezve megkapható sikerének magyarázata. Benny Andersen a forrongó, lázongó, ellentmondásokkal teli 60-as évek kihívására látszólag egyszerű, semmitmondó verstémákat választott, s azokat ideál – anti-ideál kontextusba helyezte. Megkérdőjelezhetetlen sikerét különös ironiájával érte el, az alkotói ideál és a valóság keserű-gúnyos szembeállításával. A költői én kétségbeesetten kapaszkodik a nagy elődök, a hősök, alkotók, gondolkodók példamutató sikereibe. Mindhiába a nagyszerű ideál, ha apró küzdelmeinkben, csatáinkban magunk kényszerülünk a magunk lábán megállni.

Legfőbb ideje már
 forr a víz
 lángol a föld
 vár a világ
 Caesar-korúként Sándor
 már a Nagy volt
 az én életkoromba érve Caesar
 már túl volt mindenem
 nem fecsérelgették idejüket
 az idő sem őket
 ingként viselték az időt
 magukon tartották akár
 aludtak akár ettek
 eltemetve is ebben lettek
 én meg csak ülök itt
 újságot tartva
 karácsonyt tartva
 magamat visszatartva
 szalasztok el lehetőségeket
 találmányoktól reménytelen elmaradva
 a világ azonban nem vár
 amikor Mozart ötéves volt
 amikor Jézus tizenkettő
 amikor Kolombusz fölvent a horgonyát
 amikor Homérosz
 amikor Rembrandt
 amikor Pasteur
 amikor Darwin

amikor Dalgas
 amikor Vinci
 amikor Gama
 Damoklész
 legfőbb ideje már
 túl is vagyunk az idején már
 a kalapomat
 a kabátomat
 a biciklicsiptetőimet
 most vagy soha

(Legfőbb ideje/På høye tid)

A vers kiindulópontja szubjektív önvizsgálat. Az életnek nagyon is személyes, kicsinyke szelete, az önző én tolokodása; magamutogatás. A költő ekkor 35 éves. *Legfőbb ideje* számot vetni honnan, s hová jutott. Szerepel-e neve az iskolai tankönyvekben, lexikonokban, kézikönyvekben? Jegyzik-e a kiadóknál, ugrásra készen állnak-e a kritikusok könyvének megjelenésekor? Változik-e a világ folyása azáltal, hogy alkot, és ír? És érdekel-e egyáltalán valakit az, hogy erről verset ír a költő? Nézzük meg, kihez jut el ez az üzenet, s mit közöl? Olvasom, például én. Korban most jóval több vagyok, mint annak idején a szerző, de a téma szíven üt. Nekem, másoknak, minden gondolkodó, alkotó, tenni akaró embernek ismerős Benny Anderson dilemmája. „Mi dolgunk a világon?” (Vörösmarty) De hasonlóan hathat a fiatalabbak körében is. Az alkotói válság a számvetés ideje egyre korábban tör az emberekre. Hamarabb érünk, hamarabb az elszámolás ideje. Amíg apáink idejében csak egy alkotói csúccsal számolhattunk, addig nálunk, és még inkább a jövő generációknál, felléphet egy leszálló ág után, módosult pályán, egy újabb csúcs. Így hát nem csodálkoznék, ha Benny Andersen verse a legfiatalabb korosztályban is, vagy főleg ott fogna talajt.

E vers megjelent *A lelki keménykalap* (Den indre bowlerhat) c. kötetben 1964-ben, később a *Dán líra antológiában* (Dansk lyrik 1955-65, Koppenhága 1973). De szerepelhetne a hónap verseként a norvég villamosok, földalatti kupék plakátjain a többi skandináv vers között, vagy lehetne a legnagyobb példányszámú norvég napilap vasárnapi különszámának heti apropója, ebédidei versmatiné témája a Norvég Színház kávézójában. Sorolhatnám a rádiós és a tévés lehetőségeket is. De nekünk az az érdekes, hogy a magyar olvasóhoz is elkerült. Sulyok Vincének sikerült a fordításban visszaadnia a vers eredeti hangulatát. A hosszú és rövid sorok váltakozó ritmusát, a „hármások” hatását is. Benny Andersen itt, de még inkább a verset tartalmazó kötet egészében előszeretettel használta a „hármásokat”: „*forr a víz / lángol a föld / vár a világ, vagy újságot tartva / karácsonyt tartva / magamat visszatartva.*” Ezek, s a vers monoton ismétlései ironikusan hatnak. Egyszerű tartalmuk ellenére is elmélyülésre készítetik az olvasót –

gondoljunk csak a felsorolt nevekre, s hogy micsoda szellemi értékek állnak mögöttük.

A továbbiakban egy-egy költőre jellemző példát választok ki önkényesen s az olvasóra jóindulatára bízom, akar-e követni.

A nyitott szemmel járók, a szociálisan érzékenyek, humánusak, zöldek, pacifisták közé sorolható Ole Sarvig (1921-1981), aki „... első fecske volt a dán költészetben; korai versesköteteivel ugyanis szinte társtalanul indult harcba a költészeti modernizmusért dán földön, teljesen egyidejűleg (de tőlük függetlenül) a svéd fyrtilialistákkal (a negyvenes évek nemzedéke), akiket a köztudatban a skandináv költői modernizmus előharcosaiként tartanak számon... Sok versében fordul szembe a nagyvárosi civilizációval és a technikai fejlődéssel, mely folyamatosan és megállíthatatlanul pusztítja a tájat.” (SV)

Amott, a bankok
túloldalán,
a templomok mögötti üres téren
járkál a lélek fel-alá s kiáltozik.

Az utca belevész a láthatárba.

S fekete árnyak hullnak súlyosan,
miközben valószerűtlenül fehérre égeti
az életet a nap.

...

Mint pontjelek, távoli emberek
kereszteznek az utcát s peremét
reményeik kiürült piacának.

Messze odafönt a tetők fölött
valami háború leselkedik.

S tornyában némán ücsörög
a gondolat.

(Gondolat nélkül/Tankestille)

Különlegesen kifinomult érzékenysége tette halhatatlanná a tragikus sorsú Gustaf Munch-Petersen nevét. Alig 26 évesen esett el a Franco ellen harcoló köztársaságiak oldalán. Tulajdonképpen ő volt az első modernista Dániában. Szociális elképzelései utópisztikusak voltak.

hajoljunk meg,
mi, büszkék-,
keressünk valami reményt-

nyíljunk meg,
mi, nagyok-,
mutassuk fel szegénységünket-

beszéljünk,
mi, erősek-,
irtsuk ki a gyűlöletünket-

hajoljunk meg,
keressünk valami reményt-

(Mi, büszkék/ vi stolte)

Thorkild Bjørnvig (1918) a 70-es évektől az emberi környezettel, környezetvédelemmel, környezetszennyezéssel foglalkozik verseiben. Az esztelen méretű emberi pusztítással szemben a természettel vállal szolidaritást.

Nem fogjuk fel, hogy a társadalom
terjeszkedési törekvéseit
s a mi renyhe világfogalmainkat
alapvetően meg kell változtatnunk,
mert másképp semmi, amit egyébként
oly érzékletesen, praktikusán
és okosan megértünk,
nem éri meg a mi megértésünket?
Szabad a szó
s az immunitás a tökéletes iránt.
Demokratikus a munkamegosztás:
Akik tudnak, nem rendelkeznek befolyással,
a befolyással rendelkezők tudatlanok;
a kivételekben lehet csak a reményünk,
abban, hogy nem erősítik meg a szabályt.

(Részlet az Eltorzult próféták/Deformerte profeter c. versből)

Ivan Malinovski (1926-1989) lírájában a táj csak a zöldek mozgalmával, az erdőirtással, a levegőszennyezéssel, a tájmérgezéssel kapcsolatosan bukkan fel.

Ő volt a legkövetkezetesebb expresszionista-modernista költő Dániában, de a proletárok, a szegények, a zöldek szószólója is.

Tővig be most a gázpedált
 Hetven év limloma
 Vonul át pupilládon
 Kihörpölsz egy tavat
 Megemésztesz hét ökröt
 Nagyjából harminc holdnyi erdőt
 Újságpapírként
 Átrágod magad az egész botanikán
 Plasztikon s platinán:
 Minden beléd kerül le
 Hiszen ettől függ
 A természet egyensúlya
 S jövője a Szabad Világnak
 Ne kérdezd hát miért
 Előttünk
 Még nagyobb mezők és tágasabb vásárterek
 Táj tájat követ
 Egészen átlagos
 Tartalmukra nézve bizonytalan
 Tájak

(Részlet A benzinszív/Benzinhjertet c. versből)

A természet, a táj, az idill ábrázolása az olvasó szívéhez vezető legrövidebb út. Paul La Cour költészete és munkássága megkerülhetetlen a dán irodalomban. Pályájának középső szakaszában, 1927 és 1933 között négy olyan verseskötettel jelentkezett, melyekben a természettel való kapcsolata a legszembetűnőbb.

Zöld faárnyékok ringnak, hajladoznak,
 birka s tehén vonulnak, a szarvuk fehér,
 sárga szügyük gyerekes-óriási lesz
 a nap s az árnyék hűvöse között.
 Köröz a reggel fénytel teli szárnyon
 s a lében szürkén villan a bibic
 éles sikolya. Látom, ahogy lépdél
 a fűvön és a fény hajlatain...
 Örömem, merj te élni! Szállj ide
 ragyogón, ifjan, mint agyat öblítő tenger,
 míg kék párákba pólyál be a fény.
 (Reggel/Morgen)

Frank Jæger (1926-1977) „Olyan költő volt, aki egyetlen kortársára sem hasonlított. Minden írásában és tettében önmaga volt jelen, önmagát fejezte ki, a fénylőnek és idillinek, a látszólag gondtalannak és vidámnak volt a szószóloja – éles ellentétben indulása periódusának, a második világháborút követő éveknek komolyságával és komorságával. Nem törődött az egymást váltó modernisztikus áramlatokkal, irodalmi divatokkal; egyikükhöz sem csatlakozva írta rendületlenül a maga sajátos, hangulatokra, (táj)élményekre és látványokra épített dalait, tudatosan kerülve azt is, hogy politikailag vagy szociálisan elkötelezze magát.” (SV)

A gyönyörű nyár tiszta
napokká aprózódik.
Levetkezünk s fejünkre
húzzuk a forróságot,
az erdőlombba bújva
heverünk egy kicsit.

...

Aztán vállaidat
érinti ajkam.
Tűz csap föl,
és véget ér a nap.

(Részlet az Erdei nap/Skovsol c. versből)

A táj s az idill csak a hétköznapi józan világgal szembeállítva jelenik meg **Klaus Rifbjerg** (1931) költészetében. Ő a dán irodalom egyik legsokoldalúbb egyénisége. „...rendkívül sokszínű és gazdag életműve központi helyet foglal el a modern dán irodalomban, ... neve mintegy szimbólumává vált mindannak az újnak, ami a hatvanas évektől a „mosoly országában” jelentkezett.” (SV)

Délután című versének csendes magányát egy gyakorlatozó B-52-es bombázó zaja repeszi ketté:

Túlmeleg a zeniten a nap
s kiégett ürességét
a délután kitarja.

Pihen a munka.

Rovarokat csal elő a meleg
kisebb és nagyobb bogarak
keresztezik egymás csapását.
A fényben áttetszővé

válik a gekkó teste
 a szöcske szárnya meg
 acélként csattog
 az oleander levelei közt.

Visszahúzódik lassacskán a tenger
 s leleplezi a köveket:
 hamarosan kifakulnak
 s fölveszik a homok színét.

A napsütötte szoba szürkén
 terpszkedik szét
 az eljátszott lehetőségek és az új
 sikerek hamis álmai fölött.

A Strategic Air Command
 egy B-52-ese
 fehér ecsetvonást
 húz átlósan az égen.

Pia Tafdrup (1952) költőnő tíz eddig megjelent verseskötete közül a Királynő kapuja keltette a legnagyobb érdeklődést. Ezért a kötetéért Északi Díjat kapott. Az értékelő bizottság indoklása szerint „... benne átfogó képet nyújt a természet és az ember életciklusairól, a nő képzeletvilágának tükrében, fő tengelyében a testtel. Itt közölt versei párhuzamba hozzák a nőt és a vizet, a nő természetét a víz különböző megjelenési formáival: a vízcseppel, a kúttal, a tóval, a tengerrel, a vérrel, és a spermával.” Nyelvezete erőteljesen láttató.

Az, akinek fülei vannak a hallásra,
 képes felfogni a hangtengert,
 ahogy a szavak víz alatti áramlása
 előbukkan a sötétből s tovafolyik
 felhőkre emlékezve,
 árnyékokra, kanyarodására folyóknak
 s a szélre a füvek közt.

...

s az ember a lüktető felkélő pillanatban
 szédülve vall szerelmet életének,
 éppen, mivel sajátja
 s tudja, hogy véges,

épp úgy, ahogy e vers kapuja is
most becsapódik.

(Részlet Az álmok itatóhelye/Drømmenes vandingsted c. versből)

Jens August Schade (1903-1978) érdeklődésének központjában a nagyvárosi élet, Koppenhága áll. Forgataga, éjszakai élete, a metropolisz derűs oldala. Schade különös humora átlengi legtöbb versét, melyet Sulyok Vince alábbi fordításában is megfigyelhetünk.

Mi, két csibész, kik szerettünk moziba jární,
mikor ezrek dolgoztak lekvárral vagy gázzal,
adóbehajtással és más mókás ügyekkel,
mi egyszerre éreztük magunkat gengszternek és királynak
azzal, hogy a világ megszokott rendjét így megbontjuk,
s ülünk itt és egymás fülébe pusmogunk, s ostobaságokat cselekszünk
a moziban, nézzük a filmet,
s én megfogom ruhád alatt a lábad,

(Részlet a A moziban/I biografen c. versből)

Összefoglalóként néhány fontos dologra szeretném felhívni a figyelmet:

Sulyok Vince, az Oslóban élő költő, műfordító most is, mint eddig általában, szemben halad az árral. Olyasmint művel, már-már mániákusan, ami sem magának, sem a kiadójának nem üzlet. Mégis kitartóan dolgozik évtizedek óta, ír és fordít kis népek nyelvéről kis népek nyelvére. Miként cselekedte ezt most is a *Husadik századi dán költők antológiája* elkészítésével.

A kiadó tájékoztatása szerint a dán költészetéről ilyen átfogó munka nem jelent még meg Magyarországon. Ezáltal a szerkesztő-fordító Sulyok Vince túl nagy kockázatot vállalt magára. Míg a cél a teljes XX. századi dán költészet bemutatása volt, az adott anyagi körülmények, s terjedelmi korlátok miatt csak a legmarkánsabb költőkre koncentrálhatott. Ezáltal a színskála veszített árnyaltságából, a sokféleség telítettségéből. Viszont kétségtelen, hogy a tónusok felerősödtek, a kontrasztok élesebbek lettek.

Nem keressünk illúziókat. Nem várható el sem a teljesség, de még csak a főbb csapások elmélyült bemutatása sem. Bármennyire is bízunk Sulyok Vince szakmai hozzáértésében, olyan anyagot kaptunk kézbe, ami hiánypótló szerepe ellenére is újabb hiányt kelt az olvasóban, a teljesebb, bővebb dán líra iránti igényt.

A kötet egyedisége, kuriozitása miatt talán szerencsésebb lenne, ha a *Vázlatosan a dán irodalomról* című utószót előszóként olvashatnánk. Közvetlenül a verseik előtt a szerzőkről is kapunk rövid összefoglalót. Igen, tudjuk, „a szerző halott”, de

mégis miért kellene a rá vonatkozó legalapvetőbb ismeretektől megfosztani minket? Külön szerencse, hogy Sulyok Vince történész is, és több évtizedes könyvtárosi gyakorlata megtanította arra, hogy az olvasót nem csak tisztelni, hanem maximálisan tájékoztatni is illik.

Kár viszont, hogy nem áll a versek mellett az évszám. Habár a költők életrajzi adatai végén láthatjuk, hogy mely kötetekből valók a versek, de ez sem segít, ha a forrás maga már válogatott gyűjtemény.

A kötet címadó verssora pedig Sulyok Vince fordításában így pontos: „... Idillország mélyenkéklő ege” (Frank Jæger: *Első délután/Første eftermiddag*)

S végül hogy zárjam recenziómat kicsit személyesebb hangnemben, Henrik Nordbrandt (1945) versével, amelyben oly jól megmutatkozik sorsunk, helyzetünk. A miénk, akik különféle ősök kultúráit éltejük, hordozzuk, mint csiga a házát, bármely sarkába is vetődünk a világnak. Éljük, használjuk, alkotjuk őseink hagyatékát, s mindemellett kombináljuk, összegyúrjuk mindazon kincsekkel, mik máshonnan, mástól ragadnak ránk. Hídverők a szétszórtságban. Henrik Nordbrandt is az örök keresés, vándorlás költője. Hosszú görögországi és kisázsiai utazásainak hatása szokatlan ízt, hangulatot, látványt csempézett a dán lírába.

A tél kemény volt, késve jött a tavasz és szürke eddig még a nyarunk.
Látom, a denevérek az őszi hold felé vetik már magukat,
ami alacsonyan vöröslik a szendergő kis bükkerdő fölött,
ahol gyerekként bújócskát játszottam.

Őseim lengyelül szóltak és spanyolul, s bizton németül is.
Én dánul tanultam meg eltűnni. És hogy később
mindezt egy Sögütözü nevű helységben írjam
Ankarán kívül egy kicsi buszmegállóban.

(Őszi hold/Høstmåne)